

IRAK-BAĞDAT EL YAZMALARI MİLLÎ MERKEZİNDE ARAP HARFLİ TÜRKÇE DİVANLAR KATALOĞU

Mehmet Ömer KAZANCI*

Özet

Irak'ın muhtelif arşiv ve kütüphanelerinde değişik konularda binlerce el-yazma eserleri bulunmaktadır. Bunların az sayılmayacak kadar bir kısmını Türkçe eserler oluşturmaktadır. Bu çalışmada, Irak'ın başkenti Bağdat'ta bulunan, eski adıyla El Yazmaları Millî Merkezi ve yeni adıyla Irak El-Yazmaları Evinde bulunan Arap harfli Türkçe divanlar kataloğu sunulmaktadır. Amaç Irak'ta, Türkçe zengin bir el yazma hazinesi bulunduğu dikkatleri çekmek ve bu alanda çalışma yapmak isteyen araştırmacılara bu hazineyi kısmen de olsa tanıtmaktır.

Anahtar Kelimeler: Divan edebiyatı, el yazmaları, Irak El Yazmaları Merkezi, Arap harfli Türkçe eserler.

A CATALOG OF TURKISH DIVANS WRITTEN IN ARABIC LETTERS IN IRAQ- BAGHDAD NATIONAL CENTER OF MANUSCRIPTS

Abstract

There are thousands of manuscripts in various archives and libraries in Iraq. Turkish manuscripts constitute not a small part of these. In this study, a catalog of Turkish poetry divans formerly known as Iraq National Center for Manuscripts and now as The House of Iraqi Manuscripts in Baghdad, is presented. The aim is to put emphasis on the issue that there is a rich treasure of Turkish manuscripts in Iraq and give description for few examples of this important treasure for researchers who would like to do work in this field.

* Prof. Dr., omermehmet1952@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-7142-7840.

Keywords: Divan literature, Iraq National Center for Manuscripts, Turkish manuscripts written in Arabic alphabet.

Giriş

Irak dendi mi çoğu kez Irak'ın başkenti Bağdat hatıra gelmiş olur. Çünkü bu kent, kurulduğu tarihten (766 M)¹ kısa bir süre sonra, küçük bir yerleşim konumundan, ekonomi huzurun, düzenli devlet yönetiminin, artan güvenliğinin, kurulan çeşitli okulların çoğalmasının ve Abbasi halifelerinin yazar, edebiyatçı, şair, din ve bilim adamlarına olumlu tutumları sayesinde, büyük bir ticari² ve kültür merkezine dönüşmüştür. Dünyanın her yanı ve her yönünden bu kültür merkezine, her alanda bilgilerini geliştirmek için akın edenler ve zamanla üst düzeye vararak nadir eser verenler olmuştur. Bunlar arasında, Türk kültürü açısından çok önemli bir çalışmaya imzasını atan Mahmut Kâşgarlı'yı bir örnek olarak göstermek yerinde olur sanırım. Kâşgarlı, Doğu Türkistan'dan gelerek, 1072-1073 yıllarında Bağdat'ta *Divânu Lûgati't-Türk* kitabını yazmıştır³.

1534'te Kanuni Sultan Süleyman tarafından Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarına katılan Bağdat, aynı konumunu devam ettirmiştir. 1917 yılında İngiliz işgaline kadar süren bu dönemde, yani yaklaşık dört asır kadar devam eden bu süreçte, Türk kültürü bu topraklara tamamen egemen olmuştur. Bu arada binlerce değişik Türkçe eser yazılmıştır. Klasik edebiyatımızın en cazibeli, en çekici türlerinden biri olan şiir divanları, bunların başında gelir. Bugün Irak'ın her yerinde bu eserlere rastlamak mümkündür. Ancak bu eserlerin en fazla toplandığı yer El Yazmaları Millî Merkezidir⁴. Bu merkezde, başta Arapça, Türkçe, Farsça yazmalar olmak üzere 50 bin civarında eser bulunmaktadır. Yakın bir tarihe kadar bu merkezde, Türkçe eserlere el sürmek yasakken son zamanlarda sağlanan kimi kolaylıklar sayesinde bunlara ulaşmak ve ciddi bir şekilde taramasını, incelemesini yapmak mümkün olmuştur. Bu doğrultuda, bu merkezde yıllar yılı emek veren, el yazmaları uzmanı olarak bilinen Sayın Muhsin Hasan Ali ilginç bir çalışma yapmıştır. Türkçe el yazmalarını, sınıflandırıp haklarında ayrıntılı bilgiler vererek beş ciltlik bir kitapta

¹ Yiğit, İ. (2008). Bağdat'ın kuruluşuyla ilgili rivayetler üzerinde bir değerlendirme. *Uluslararası İslam medeniyetinde Bağdat Sempozyumu*. <http://acikerisim.fsm.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11352/2010/Yi%C4%9Fit.pdf?sequence=1> adresinden erişildi.

² Yüksel, A. T. (2008). Kuruluş döneminde Bağdat'ın ticari yapısı ve ilişkileri. *İslâm Medeniyetinde Bağdat (Medînetü's-Selâm) Uluslararası Sempozyumu*, 7-9.11.2008, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

³ Atalay, B. (2006). *Divanu Lûgati't-Türk*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

⁴ Irak Kültür Bakanlığına bağlı bu merkezin Arapça adı "El-merkez El-vatanî ilmahtûtat"tır. Son zamanlarda Irak Mahtûtat (El Yazmaları) Evi olarak değiştirilmiştir.

toplamaştır. Arapça olarak yazdığı bu kitabın ciltleri, sırasıyla “edebiyat”, “tarih”, “dil”, “din”, “astronomi ve tıp” ile ilgili el yazmalarının kataloğunu içermektedir⁵. Toplam 653 el yazması eslere işaret eden bu kitap, aslında Irak’ta bulunan Türkçe el yazmalarının çok küçük bir kısmına yer vermektedir. Diğer kısmı ise muhtelif illerde, özellikle Kerkük, Basra ve Musul’da bulunan genel il kütüphanelerinde, Ehlibeyit adıyla anılan Necef ve Kerbela Kütüphanelerinde, Sünni Vakfı, Şii Vakfı Kütüphanelerinde, Şeyh Abdulkadir Geylâni Kütüphanesinde, Araştırma ve Eğitim Merkezi Dar’ül-Hikme’de, Bağdat ve Mustassiriye Üniversiteleriyle Irak Bilim Kurumu (el-Mecmau’l-ilmiyü’l-Irakî) Kütüphanelerinde binlerce eserin bulunduğu bilinmektedir.

Lozan ve Ankara anlaşmasından sonra, Irak’ta kalmayı tercih eden Irak Türkleri, Türkmenler; kendilerini, atalarından kalan bu büyük mirasın vârisi olarak saymakta ve elden geldiğince bu mirası korumaya çalışmaktadırlar. Bunu, bugüne kadar, destekleyici herhangi bir kurum ve kuruluşun bulunmaması nedeniyle, kişisel gayretler, bireysel çabalarla yapmakta ve ellerine geçenlerini özel kütüphanelerinde özenle saklayarak, icabında araştırmacıların hizmetine sunmaktadırlar. Rahmetli üstat Ata Terzibaşı⁶, rahmetli Molla Mehmet Sabir rahmetli Şakir Sabir Zabıt’ın Türkçe el yazmaları kütüphanelerini buna birer örnek olarak gösterebiliriz. Son zamanlarda, 1960 yılında Bağdat’ta kurulan ve günümüze kadar Türkmen toplumuna sosyal ve kültürel hizmetlerini devam ettiren Türkmen Kardeşlik Ocağı, bu millî görevi üstlenmiş bulunuyor. Nerede ele geçirilmesi mümkün olan Türkçe önemli bir el yazması eser varsa, ona ulaşmaya ve kayba uğramaktan kurtarmaya çalışıyor. Ocak tarafından 2003 yılından sonra 500 civarında elde edilen Türkçe el yazmaları, sınıflandırıldıktan sonra, şu sıralarda kataloğu yapılarak okurlara *Kardeşlik* dergisi yoluyla tanıtılmaktadır⁷.

⁵ Bu kitabın günümüze kadar çıkan ciltleri şunlardır: (Arapça olan ciltlerin adları Türkçe verilmiştir)

a. *El Yazmaları Millî Merkezinde edebiyat ile ilgili Türkçe yazmalar* (2007), Dar-ıl-Havra, Bağdat.

b. *El Yazmaları Millî Merkezinde tarih ile ilgili Türkçe yazmalar* (2007), Dar-ıl-havra, Bağdat.

c. *Irak El Yazmaları Evinde dil ile ilgili Türkçe yazmalar* (2017), Sima Matbaası, Bağdat.

ç. *Irak El Yazmaları Evinde din ile ilgili Türkçe yazmalar* (2017), Sima Matbaası, Bağdat.

d. *Irak El Yazmaları Evinde astronomi ve tıp ile ilgili Türkçe yazmalar* (2017), Sima Matbaası, Bağdat.

⁶ Ata Terzibaşı’nın kütüphanesinde bulunan el yazma eserleri hakkında bilgi edinmek için bk. Necat Kevser (2018). *Fihrist mahtûtat hazinet’ül Ata Terzibaşı*. Arapça yazılan bu fihrist kitabında çoğunluğu Türkçe olmak üzere aşağı yukarı 300 esere işaret edilmektedir.

⁷ bk. *Kardeşlik* (2017). 336-338.

Bizim bu çalışmada yaptığımız, Bağdat El Yazması Millî Merkezinde bulunan şiir divanlarının kataloğunu okurlara sunmaktan ibarettir. Amaç, Irak'ta Arap harfli Türkçe zengin bir el yazması hazinesi bulunduğuna dikkatleri çekmek ve bu alanda çalışma yapmak isteyen araştırmacılara bu hazineyi kısmen de olsa tanıtmaktır⁸.

Divanlar

1. İbrahim Divanı (No. 13061)

On dört, on beşinci yüzyıllarda yaşayan İbrahim adlı bir saire⁹ ait bu divan 888 H / 1483 M yılında Ankara'da istinsah edilmiştir. Yakarış şiirleri yanında Peygamber Efendimize övgü içerikli şiirlerle manzum hikâyeler, dörtlükler ve terci bentler içermektedir. Eser bu beyit ile başlamakta:

*Ya-ilahi ki çoktur ihsanın
Erişir cümle derde dermanın*

ve

*Aşk oduna yanmaklığa pervana gerek
Can meclisine âşık mestane gerek*

mısralarıyla bitmektedir.

Divandan, şairin, Mevlana Celalettin Rumi ve Şemsettin Tarizi'nin müritlerinden olduğu anlaşılmaktadır. Eserde mesnevi tarzıyla yazılan 7 hikâye arasında “Destan-î Sultan-î Mahmut ve Düzdan”, “Destan-î Yusuf-î Siddık” “Destan-î Seyyad-î Merğ” gibi hikâyeler bulunmaktadır. 266 sayfadan oluşan eser, her sayfasında 13 satır yazılı 5,14 x 5,20 cm boyutundadır. Kara ve kırmızı mürekkeple nesih hattıyla yazılıdır.

2. Esad Divanı (No. 12146)

Bu divan 1198 H/ 1783 M yılında Bağdat'ta vefat eden, Fahri-zade adıyla da tanınan Musullu Mehmet Es'ad¹⁰ bin seyit Abdullah Bey'e aittir. 170 sayfadan oluşan divanın her sayfasında 15 mısra bulunmaktadır. 16 x 22 cm boyutundadır. Kara mürekkep ile nesih hattıyla yazılı gazeller içermekte ve eserin sonunda hazine kâatibi Molla Ahmet bin Salih Efendi adında bir kişinin mülkü olduğu bildirilmektedir. Eserde birinci ve son mısralar şöyledir:

⁸ Yazıda tespit edilen divanlar incelenirken başvuru kaynakların önemli bir kısmı, kaynakçalar bölümünde gösterilmiştir.

⁹ Divan edebiyatında bu mahlas veya ad ile tanınan birkaç şair vardır. Bu divanın net olarak kime ait olduğunu öğrenmek mümkün olmadı.

¹⁰ Es'ad, Bağdat Valisi Ömer Paşa döneminde divan kâatipliği görevinde bulunmuş ve üçüncü sultan Selim döneminde vefat etmiştir.

Birinci mısra:

*Ferruh hüsnünü nurdan icat eylemiş Mevla
Cemalin reşk-i nakış, küllün behzet eylemiş Mevla*

Son mısra:

*Mehîr yar ile vela ve hayran
Es'ad zar katib-i divan*

3. Bâkî Divanı (No. 6399 ve 6400)

Klasik edebiyatımızın ünlü şairlerinden Bâkî mahlasıyla tanınan Mahmut Abdülbâkî'ye ait olan bu divandan iki nüsha bulunmaktadır. Birincisi 188, ikincisi ise 156 sayfadan oluşan bu eserlerin ikisi de nesih hattıyla yazılmış ancak birincide sadece kara, oysa ikincide kara ve kırmızı mürekkep kullanılmıştır. Boyutları sırasıyla; 21 x 13 ve 20 x 12 cm'dir. Satır sayıları 16 ve 19'dur. Müstensihleri bilinmemekle, birinci nüshanın yazılış tarihi 1168 H / 1754 M olarak eserin sonunda tespit edilmiştir. Eserler Sultan Süleyman'a bir övgü kasidesiyle başlamaktadır. İlk mısra şöyledir:

*Bi-Hamdullah şeref buldu yine taht-î Süleymanı
Cülus etti saadet tahta İskender yanı*

4. Basırî Divanı (No. 21341/1 - 21341/2 – 17286)

Bu eserler Basırî mahlasıyla tanınan ve 1176 H / 1762 M yılında vefat eden Halil İbrahim Musullu'ya aittir. Ölçüleri aşağıda gösteriliği şekildedir:

Numara	Sayfa sayısı	Satır sayısı	Boyut (cm)
21341/1	156	15	22 x 15,5
21341/2	180	17	19,5 x 14,5
17286	116	18	21,5 x 15,5

Üçü de rika hattıyla yazılan bu eserlerin birincisi, Sadettin Mahmut tarafından 1239 H / 1823 M yılında Erbil'de istinsah edilmiştir. İkincisi ise yine Erbil'de 1260 H / 1844 M yılında, ancak kimince yazılmış olduğu gösterilmiştir. Üçüncüsü ise ön ve son sayfalarında eksiklik olduğu için hangi tarihte yazılmış olduğu öğrenilmemektedir.

5. Sabit Divanı (No. 12377)

Sabit mahlasıyla tanınan kadı Alâeddin Ali Efendi'ye ait bu eser, divanıyla birlikte diğer şiir ürünlerini içermektedir. Bunlar sırasıyla:

- a. Zafer-name
- b. Ömer ve Liys

c. Miraç-name

ç. Gazeller

d. Kasideler

Kırmızı ve kara mürekkeple nesih hattıyla yazılan eser, 224 sayfadan oluşmakta her sayfada 19-20 satır bulunmaktadır. Boyutu 16 x 12,5 cm'dir. İçindeki kasideler Arap alfabesine göre sıralanmıştır. Eserin sahibi ilkin Mir Süleyman Vecdi, sonradan Bağdat Kadısı Mehmet Refi' Hasan olarak son sayfalarda gösterilmiştir.

Eser şu mısralarla bitmektedir:

*Şebi mihnette kaldım gerçi Sabit gibi hasretle
Geçer eyam-i firkat, göz yumup açmak kadar gelmez*

6. Hacı Bektaş Veli (No. 14746)

Bu divan Anadolu tasavvuf düşüncesine damgasını vuran, Türk dünyasının yetiştirdiği büyük düşünürlerden biri sayılan ve Hacı Bektaş Veli olarak tanınan Mehmet bin Mehmet bin Seyyid İbrahim'in on iki imama yazmış olduğu övgü kasidelerini içermektedir. Kırmızı ve kara talik hattıyla yazılan divan 93 sayfadan oluşmakta ve her sayfada 19 satır bulunmaktadır. Boyutu 22 x 17,5 cm olan eserin son sayfalarında Hacı Bektaş Veli'nin şahsiyetine dair dört sayfalık bir şiir yer almaktadır. Üstünde herhangi bir tarih bulunmayan eserin, hicri on üçüncü yüzyılda kaleme alındığı tahmin edilmektedir.

7. Haşmet Divanı (No. 4601)

Haşmet mahlasıyla bilinen ve 1182 H / 1768 M tarihinde vefat eden Mehmet Sait bin Abbas'a ait olan bu divanın, Mehmet Sait İmam Zade El-Bersivi adında bir kişi tarafından 1202 H / 1787 M yılında kaleme alındığı gösterilmektedir. Divanın ilk sayfalarında bu kişi, şair hakkında bazı bilgiler sergiledikten sonra, Allah'ın güzel isimleri ve Peygamber Efendimizin isimleriyle ilgili bazı Arapça kasidelere de yer vermektedir. 21 x 14 cm boyutunda olan divan 246 sayfadan oluşmakta ve her sayfada 15 satır bulunmaktadır.

8. Ragıp Divanı (No. 12044)

Koca Ragıp Paşa adıyla tanınan ve bir ara Bağdat'ta defterdar, daha sonra valiliğe kadar giden değişik devlet görevlerinde bulunan Mehmet Ragıp Mehmet Şevki Mustafa Efendi'ye ait bu divan şu beyitle başlamakta;

*Ne acep süratle geldi bu yıl mahi siyam
Çekti bir baş gelip badehu Bağdat'a ilcam*

Bu beyitler zamanının Bağdat Valisi Ahmet Paşa hakkında yazılan Ramazaniye adlı uzun bir övgü kasidesinin ilk beyitleridir. Bunu takiben Ragıp

Paşa'nın diğer kaside ve şiirleri yer almaktadır. 105 sayfadan oluşan divanın her sayfasında kara ve kırmızı mürekkep kullanılarak talik hattıyla yazılan 17 mısra bulunmaktadır. Divan 12,5 x 19 cm boyutundadır.

9. Ruhi El-Bağdadi Divanı (No. 1751)

Bu divan Bağdat doğumlu olduğu için Bağdatlı Ruhî olarak anılan ve gerçek adı Osman Çelebi olan şairimize aittir. Divan şiirinin öncülerindedir. 1014 H / 1605 M yılında vefat eden şairin bu divanı, ilk mısralarının üstüne beyaz bir kâğıt yapıştırılmış olmasından dolayı beşinci beyitten okunur durumdadır. Beyit şöyledir:

*Dağlarca sabır eylemeğe demirden yürek gerek
Mümkün değildir olmak o üzzare aşına*

Talik hattıyla, kara mürekkep kullanılarak yazılan divan 154 sayfadan oluşmakta ve her sayfada 13 satır bulunmaktadır. 12,5 x 19 cm boyutundadır.

10. Sami Divanı (No. 11729)

Asıl adı Abu Bekir Paşa El-vezir Bin İbrahim Paşa olan Sami'nin bu divanında bulunan kasidelerin çoğunluğunu, sultanlara övgü içerenler oluşturmaktadır. Alfabeğe göre sıralanmıştır. Rika hattıyla, Abdüllafif adlı bir kişi tarafından 1286 H/ 1869 M yılında istinsah edilen divan, 126 sayfadan oluşmakta, her sayfasında 23 mısra bulunmakta ve 20 x 5 cm boyutundadır.

11. Şeref Divanı (No. 16434)

Sonundan birkaç sayfa eksik olan bu divan 1264 H / 1847 M yılında vefat eden Mir Nebil Er-Rumi'nin kızı Şeref Hanım'a aittir. 52 sayfadan oluşan divan:

*İnfiale n'oldu ba'is dilbere bilmem nedir
Mücrimim amma günahum haliyen bilmem nedir*

beytiyle başlamakta ve gazeller, yakarışlar, İmam Ali ve Hazret-i Hüseyin için ağıtlarla devam etmekte ve muhtelif şairlerin şiirlerine tahmislerle sona ermektedir. Son sayfalarında Nabi'nin bir şiirinin tahmisi bulunmaktadır. Rika hattıyla yazılan divanın her sayfasında 13 satır bulunmakta ve 17 x 10 cm boyutundadır.

12. Şeref Divanı (No. 21326)

Bu nüsha yukarıda kimi ayrıntılarını verdiğimiz nüshadan farklıdır. 302 sayfadan oluşmakta, değişik münasebetler ile ilgili söylenen kasidelerle başlamakta; övgüler, gazeller, öğütler, ağıtlar ile devam etmekte ve tahmisler ile bitirilmektedir. Boyutu 23 x 23 cm olan ve her sayfasında 20 satır bulunan bu nüshanın içeriğinde bazı düzeltmelerin yapılmasına dayanarak yazarı Şair

Şeref'in müsvedde nüshası olduğu düşünülmektedir. Şair Hazret-i Hüseyin için yazdığı bir ağıtında şu ifadelere yer vermektedir

*Feleğin tavrı budur, devri bu tarz üzere döner
Birbirin daimе takip eder hüznü keder*

*Gelin ey ehli a'za matem edip ağlayalım
Ateş-i matem ile bağrımızı dağlayalım*

Abdülmecit döneminde inşa edilen Bağdat Köprüsü üzerine bir kasidesinin de bulunduğu söylenen şairin bu divanı rika ve talik hatları, kara mürekkeple yazılmıştır.

13. Şinasi Divanı (No. 1786)

1114 H / 1702 M yılında vefat eden ve divan şiirinin ustalarından sayılan Şinasi Mehmet Efendi'ye ait bu divan, Sadrazam Mehmet Paşa döneminde yazılmıştır. Sonunda Bağdatlı Ruhi'nin bir kasidesi bulunmaktadır. 20 x 14,5 cm boyutunda olan divan, 36 sayfadan oluşmakta ve her sayfasında 15 satır bulunmaktadır.

14. Şeyh Rıza Divanı (No. 4096)

Bu divan, 1159 H / 1746 M yılında vefat eden Şeyh Rıza Neccarî Beşiktaşlı şaire aittir. Nakşibendî şeyhlerinden olan şairin bu eserini, müritlerinden Molla Abdülkerim adında bir kişi 1303 H / 1885 M yılında istinsah etmiştir. Divanda 24 sayfa tutan birinci kaside Mi'raciye adındadır, ardınca alfabe sırasına göre diğer kasideler yer almaktadır. Bunlar toplan 70 sayfa civarındadır. 102 sayfadan oluşan divanın sonunda peygambere övgü bir kasideyle on şaire ait çeşitli şiirler bulunmaktadır. Bunlar sırasıyla, Nizami, Selami, Aczi, Nabi, Cenabı Sami, Pertü, Fazıl, Naf'î, Sezai, Şemsi Tebrizi.

Değişik hatlarla yazılan divan bu beyitle bitmektedir:

*İlim ve sırdan haberdar et, Rıza biçareyi
Müptelayı meb'as-i kân-yekûn etme beni*

15. Şeyh Rıza Talabani Divanı (No. 12526)

1910 M yılında vefat eden şeyh Rıza Abdürrahman Talabani'nin yazmış olduğu Türkçe ve Kürtçe şiirleri içeren bu divan, Iraklı edebiyat tarihçisi Abbas El-Ezzevi tarafından, şairin oğlunda bulunan asıl nüshadan kara mürekkeple bir okul defterine aktarılmış bir yazmadır. 83 sayfadan oluşmakta ve boyutu 22,5 x 17 cm olmak üzere her sayfasında 19 satır bulunmaktadır.

16. Safi Divanı (No. 12177 - 12220/3)

Kerkük'ün yetiştirmiş olduğu divan şairleri arasında görkemli bir yere sahip olan Safi'nin asıl adı Abdullah Molla Derviş Mehmet'tir. Divanından El Yazması Merkezinde iki nüsha bulunmaktadır. Birbirinden farklı olan bu nüshaların fiziksel özellikleri şöyledir:

Nüsha No.	Sayfa sayısı	Satır sayısı	Boyut (cm)	Hat tipi ve rengi
12177	404	Farklı	21 x 13,5	Nesih. Kırmızı ve kara
12220/3	205	Farklı	22 x 10	Talîk. Kara

Birinci nüsha şairin divanıyla birlikte, *Kûstâs-î Müstakim*, *İftira-name*, *Saki-name* gibi eserlerine yer verilmiştir.

Divan bölümü: Rahmetli Akif Paşa'nın "Adem" kasidesine "nakîze" olarak söylenen bir kasideyle başlamaktadır. Sonraki sayfalarda, gazeller, ağıtlar, Peygamber Efendimiz ile ehlibeyte övgüler, değişik olaylarda, muhtelif münasebetlerde tarih düşürmek amacıyla yazmış olduğu mısralar, şiiirlere yer verilmektedir. Ayrıca Celalettin Rumi'nin mesnevisinden bazı beyitlerin çeviri ve açıklamalarını yapan şiiirler de içermektedir.

"Kûstâs-î Müstakim" bölümünde, bir papaz ile Eski Ahit, Yeni Ahit kitaplarında Allah'ın varlığı, birliği ve Peygamber Efendimiz ile ilgili ileri sürülen düşünceler doğrultusunda bir münazara söz konusudur. Bu münazarada İslam dini hak bir din olarak savunulmaya çalışılmıştır.

"İftira-name" bölümünde, şairin uğradığı bir iftira olayı 3000 beyitte anlatılmaktadır.

"Saki-name" bölümünde, uzun bir kaside yer almaktadır.

Şairin kendi eliyle yazılmış olduğu bu nüshada yer yer düzeltmeler gözden kaçmamaktadır. Şairden sonra Kerküklü Hafız Molla Sabir'in eline geçen bu nüshanın, onun da vefatından sonra El Yazmaları Millî Merkezine intikal ettiği eserin bazı yerlerine yazılan notlardan öğrenilmektedir.

İkinci nüsha ise yalnız 48 kaside ve şiiir içermektedir. Bu şiiirlerin kimi gemi şeklini andırır surette yazılmıştır. Bu nüshanın da, ötekisi gibi, şairin kendisi tarafından tertip edildiği düşünülmektedir.

17. Sabri Divanı (No. 1794)

116 sayfadan oluşan bu divan, 1055 H / 1645 M yılında vefat eden Mehmet Şerif Sabri'ye aittir. Bir yakarış şiiiri ile başlayan divanda, şiiirlerin çoğu sultan ve vezirlere, örneğin, Sultan Murat Han, Dördüncü Mehmet Han, Mustafa Paşa, Hasrû Paşa'ya yazılan övgülerden oluşmaktadır. 70. sayfaya kadar de-

vam eden bu övgü şiiirlerinden sonra gazel şiiirlerine yer verilmektedir. 15,5 x 23 cm boyutunda olan divanın her sayfasında 21 satır bulunmaktadır.

18. Âli Divanı (No. 11758)

Âli mahlasıyla tanınan ve bir ara Bağdat'ta defterdar görevinde bulunan Mustafa Ahmet Abdülmevla Ed-Deftri'ye ait bu divan, şair tarafından, 982 H / 1574 M yılında tahta oturan Sultan Murat Han'a takdim edilmiştir. Ön ve son taraflarından birkaç sayfa kopmuş olan bu eserin haşiyelerinde diğer şairlere ait bazı şiiirler bulunmaktadır. Nesih hattıyla yazılıdır. 232 sayfadan oluşmakta ve her sayfasında 17 mısra yer almaktadır. Boyutu 23,5 x 15,5 cm'dir.

19. Abdullah Divanı (No. 12144)

874 H / 1469 M yılında vefat eden ve Eşrefoğlu mahlasıyla bilinen Abdullah Eşref Mehmet El-Mısırî'ye ait bu divan, her sayfasında 14 satır olmak üzere 40 sayfadan oluşmaktadır. 33 kıta, 61 dörtlük ve birkaç kasidede içermekte ve bu beyit ile bitmektedir:

*Bu sözü Eşrefoğlu Rumî söyler
Hakkın taliplerine tembih eyler*

21,5 x 15 cm boyutunda olan, nesih ile yazılı divanın son sayfalarına biri Yunus Emre, öbürü Niyazi'ye ait iki şiiir eklenmiştir.

20. İzzet Divanı (No. 11858)

İlk sayfalarından anlaşıldığına göre divan "Sadri esbak Ragıp Mehmet Paşa merhumun terbiyegerdelerinden silahtar Abdullah Paşa hazinedarı İzzet Osman Sivaslının divanıdır". 138 sayfadan oluşan divan, alfabeye göre sıralanmış kasideler ve çeşitli şiiirler içermektedir. Kasideler Peygamber Efendimiz ile Osmanlı sultanlarına yazılan övgülerden ibarettir. Her sayfasında 21 beyit bulunan divanın boyutu 21 x 5 cm'dir. İnce bir nesih hattıyla kara ve kırmızı mürekkeple yazılıdır.

21. İzzet (Keçeci-zade) Divanı (No. 13064)

Arka tarafından birkaç sayfa eksik olan bu eser 1245 H / 1829 M yılında vefat eden ve Keçecizade adıyla tanınan Mehmet İzzet Mehmet Salih Bey'e aittir. 456 sayfadan oluşan divan, şair tarafından 1241 H / 1825 M yılında tertip edilmiştir. Şair, ön sözünde "İzzet" mahlasını kullanan birkaç diğer şair de bulunduğunu söyleyerek kendi lakabının "Keçeci-zade" olduğunu açıklamaktadır. 6 sayfalık bu ön sözden sonra şair, sırasıyla peygambere, ehlibeyte övgü şiiirleri, Hazret-i Hüseyin'e mersiye, Sultan Mahmut gibi Osmanlı sultan ve vezirlere yazmış olduğu kasidelerden sonra diğer şiiirlerine yer vermektedir. Divanda son beyit şöyledir:

*Elkışıl sezdar tarih name
Oldu mürettip divanı İzzet*

24 x 14,5 cm boyutunda olan divan, kara ve kırmızı mürekkep ile talik hattı kullanılarak yazılıdır. Her sayfasında 21 satır bulunmaktadır.

22. Atai Divanı (No. 2007)

Nevi-zade olarak tanınan ve 1044 H / 1634 M yılında vefat eden Ataullah Atai Efendi bin Yahya'ya ait bu divan, 1144 H / 1733 M yılında Salih bin Hasan adında bir kişi tarafından kırmızı ve kara mürekkep kullanılarak nesih hattıyla istinsah edilmiştir. 485 sayfadan oluşan eser şu beyitlerle bitmektedir:

*Zayr mana ile divan-î Nevi-zade'nin
Diler bilir gibi seyran edeni hayran eder*

*Fevc fevc eyler zuhur ebyatının manaları
Şah beyit fazıldır her biri bir divan eder*

Her sayfasına 23 satır yazılı eser 21,5 x 13,5 cm boyutundadır.

23. Galip Divanı (No. 2041)

1213 H / 1798 M yılında vefat eden ve Galip mahlasıyla tanınan Mehmet Es'at bin Mustafa Reşit Bey'e ait bu divan, 1241 H / 1826 M yılında Mehmet Emin'in öğrencilerinden Mustafa bin Es-seyit İbrahim adında bir kişi tarafından kara ve kırmızı mürekkeple talik hattıyla istinsah edilmiştir. 615 sayfadan oluşan divanda çeşitli şiir tarzlarla değişik konular işlenmiştir.

24. Garibi Divanı (No. 12132 - 12074 - 6402)

1210 H / 1795 M yılında vefat eden Erbilli ünlü şair Yusuf Garibi'ye ait bu divandan üç nüsha bulunmaktadır. Nüshaların özellikleri şöyledir:

Nüsha numarası	Sayfa sayısı	Satır sayısı	Boyut (cm)	Hat tipi ve rengi
12132	174	15	20,5 x 15	Nesih/ kara
12074	172	15	21,5 x 15	
6402	160	16	21 x 15	Nesih/ kara

Birbirinin tıpkısı olmasa da birbirine büyük ölçüde benzeyen bu nüshalar ayrı ayrı tarihlerde istinsah edilmiştir. Yusuf Molla Ali tarafından Erbilli bir kişi için 1217 H yılında istinsah edilen birinci nüsha bu beyitlerle başlamaktadır:

*Hamd-î Huda ki vacip olur cana iptida
Kıldım edayı hamt ile divana iptida*

*Hamt ol hâkim-i kadir ferd-i kadime kim
Hamt olundu mat'la'unvana iptida*

*Olsun Garibi ol divana bu heft beyt
Seb'-ül-mesanî oldu çok rana iptida*

ve şu beyit ile sona ermektedir:

*Etme melâmet iş oradan geçti mâhasal
Düşüm Garibi aşka, söyle nedir çaresi*

Divanın sonundaki şiirler üçlü, dörtlü beyitlerden ve ayrıca tahmislerden oluşmaktadır.

Divan, Bağdat velilerinden Rüştü Bey Gözlüklü'nün gözetimiyle Rıza Efendi Matbaasında M 1896 yılında basılmıştır.

25. Fazıl Divanı (No. 11855 - 6394 - 6403)

Fazıl mahlasıyla bilinen ve 1225 H / 1810 M yılında vefat eden Fazıl Hüseyin Tahir Ömer Es-Saf'î'ye ait bu divandan Irak El Yazmaları Millî Merkezinde üç ayrı nüsha bulunmaktadır. Nüshaların özellikleri aşağıda gösterildiği gibidir:

Nüsha Numarası	Sayfa sayısı	Satır sayısı	Hat ve rengi	Boyut (cm)	İstinsah tarihi
11855	136	21	Nesih / kara ve kırmızı	23 x 16	1256 H/ 1837 M
6394	131	18	Talîk / kara ve kırmızı	23 x 16	////
6403	62	15	Talîk / kara ve kırmızı	22x 15	1221 H/ 1896 M

Birinci nüsha şairin bütün manzum eserlerini içermektedir. Bunlar sırasıyla: *Aşk-name* / 22 sayfa, *Çengi-name* / 12 s, *Huban-name* / 41 s ve *Zenan-name* / 56 s. İkinci nüshada da aynı manzumlar bulunmakta, ancak *Aşk-name*'den yalnız 3 beyte yer verilmektedir. Oysa üçüncü nüshada tek *Zenan-name*'yi görüyoruz. Son nüsha, Hasan Hilmi Az adında bir kişi tarafından Kıbrıs'ta istinsah edilmiştir.

Nüshalar arasında kimi beyit ve kelime ayrımları bulunmaktadır.

26. Fezâhî Divanı (No. 3143)

Divanın ilk mısralarında mahlası Fezâhî olarak geçen şairin Edirneli mutasavvıf ve seyyah Mehmet Efendi Fezâî olduğu düşünülmektedir:

Açıldı besmeleyle mahlasım denildi Fezâhî

Ezelden emr olundu çün kalem yazdı bismillah

40 sayfadan oluşan divanda münacat ve tasavvufla ilgili 20 kaside bulunmaktadır. Her sayfasında 12- 14 satır bulunan bu nüsha, kara mürekkep kullanılarak nesih hattıyla yazılmıştır.

27. Fasih Divanı (No. 9731)

1111 H / 1699 M yılında vefat eden ve Fasih mahlasıyla tanınan Derviş Fasih Ahmet Dede bin Mehmet Ahmet bin Mehmet'e ait divan, bu mısralarla başlamakta:

Zülfün dağıttı sime yar dertlerimiz

Zir ü sehaba girdi o bedr-i minirimiz

ve Farsça bir mısrayla sona ermektedir.

36 sayfadan oluşan divanın her sayfasında 11-12 satır bulunmaktadır. 20 x 15 cm boyutundadır.

28. Fuzuli Divanları:

Klasik Türk edebiyatının en ünlü şairi olarak bilinen Fuzuli'den on divan ve diğer eserlerinden bir o kadar yapıt bulunmaktadır. Divanların numara ve özelliklerini aşağıdaki çizelgede gösteriyoruz:

Nüsha Numarası	Sayfa sayısı	Satır sayısı	Boyut	İçerik	İstinsah tarihi ve müstensih
1559	173	15	20 x 14,5	Kasideler Hatime	1308 H / 1890 M
4094	160	17	19 x 13,5	Mukaddime Kasideler	///
11707	246	13	19 x 14	Kasideler Gazeller Beng ü Bade	1247 H / 1831 M Beyazıt Serdeşti
11718	186	15	20,5 x 15,5	Kaside ve gazellerinden seçmeler	1240 H / 1824 M Sadettin bin Mahmut bin Kevseri
11822	276	19	24 x 5,5	Divan Gazeller Saki-name	1260 H/ 1844 M

11856	228	15	20,5 x 14,5	Mukaddime Gazeller Divan	///
12165	140	14	19,5 x 11	Mukaddime Gazeller Beng ü Bade	1058 H / 1648 M Bin Maksut
12285	300	17	25 x 17,5	Gazeller Beng ü Bade Divan	///
21351	42	15	22 x 15	Kasidelerinden seçmeler	Baş ve arka taraflarından birkaç sayfa eksiktir.
28736	264	11	21 x 15,5	Mukaddime Gazeller Sıhhat veMaraz Leyla ve Mecnun Saki-name	///

Muhtelif mürekkep ve hat tipleri kullanılarak yazılan bu eserlerde şiirler arasında nüsha farkları az değildir.

29. Fehim Divanı (No. 1707)

1058 H / 1648 M yılında ve vefat eden İstanbullu Mustafa Fehim Efendi Öncüzade'ye ait bu divanın, Mısır'da 1054 H / 1644 M yılında yazıldığını bu mısradan anlıyoruz:

*Hesab-î salim tarihim, Fehim etti bu mısra hasır
Bin elli dörtte oh tarih olundu azm-î beled-il-Mısır*

142 sayfadan oluşan divanın ilk 37 sayfasında münacat, naat, Sultan Selim, Hafız Çelebi ve Eyüp Paşa hakkında kasidelerle Mısır'a Şikâyet-name adında bir şiir bulunmaktadır. Daha sonraki sayfalarda diğer kasideler, gazeller yer almaktadır. Bunlar da alfabeye göre sıralanmıştır. 19,5 x 10,5 cm boyutunda olan divanın kara mürekkep kullanılarak talik hattıyla şair tarafından yazıldığı düşünülmektedir.

0. Fevzi Divanı (No. 12220)

Türk edebiyatında Fevzi mahlası ile tanınan birkaç şair olduğu için, bu divanın net olarak kime ait olduğunu çıkaramadık. Divan bu mısralarla bitmektedir:

*Köşeyi izlete fikri ma-sivadana fariğ ol
Fevzi ister isen eğer cihanın rahatını*

64 sayfadan oluşan divanı, tanınmış Kerküklü şair Abdullah Safi, 22 x 10 cm boyutunda bir deftere talik hattıyla istinsah etmiştir. Son sayfalarına kendi şiirlerinden birkaç tanesini eklemiştir.

31. Fevki Divanı (No. 28557)

Bu divan şu mısralarla başlamaktadır:

*Evvela açtım kitabı yadigâr olmak için
Âleme olsun kifayet iftihar olmak için*

ve bu mısralarla bitmektedir:

*Fevkî'yayım arz edip geldim cemalin görmeye
Meclisi meydanda bir irfana ererin işit sen*

30 sayfadan oluşan divanın son sayfalarında şair Mehmet Mihri'nin Fevki'nin bir kasidesine yazmış olduğu cevap bulunmaktadır. Kırmızı ve kara mürekkep kullanılarak rika hattıyla yazılan divan 22 x 17 cm boyutundadır.

32. Kavsi Divanı (No. 6404 - 11847)

Hem hattat hem de şair olarak bilinen ve 1039 H / 1629 M yılında vefa eden Kavsi'nin asıl adı Abdülbaki El-Mevla'dır. Divanından iki nüsha bulunmaktadır. Farklı özelliklerde olan bu nüshalar, farklı kasidelerle başlamakta ve bitmektedir:

Her sayfasında 15 mısra bulunan 358 sayfalık birinci nüsha, 1096 H / 1684 M yılında yazılmıştır. Bunu divanın son mısralarından öğreniyoruz:

*Tarih sene hazar ve doksan şeş idi
Pencşenbih günü Regaip ve Recep idi*

Oysa her sayfasında 14 mısra bulunan 480 sayfalık ikinci nüshanın arka kapağında 27 Cümâd-el-ûlâ 1131 H (1718 M) tarihinde istinsah edildiği tespit edilmiştir.

İkisi de 20 x 13 cm boyutunda olan bu nüshalar, talik hattıyla yazılıdır. Divanın içerdiği kaside ve rubailerde Fuzuli ile Bağdat ve Tebriz adlarının çokça zikrolduğu dikkatlerden kaçmamaktadır. Kavsi'nin adı kimi kaynaklarda Kavsi El-Bağdadî kimilerinde El-Tebrizi olarak geçmektedir.

33. Kemal Ummi Divanı (No. 6405)

Başı ve son sayfaları eksik olan bu divan, 880 H / 1475 M yılında vefat eden mutasavvıf şair İsmail Kemal Ummi'ye aittir. Her sayfasında 13 satır yazılı, 250 sayfalık bu divanda yer alan şiirlerde Irak Türkmenlerinin çokça kullandıkları sözcüklere şahit oluyoruz. 19 x 13 cm boyutunda olan divan şu beyitlerle başlamaktadır:

*Hakken şükür ki, tûlû' etti bahtım güneşi
Gönül kökün bezdi la-ilaha il-Allah*

Sonraki şiirler “bahariye” ile başlayan kasidelerden oluşmakta ve bir tevhit kasidesiyle bitmektedir. Kasidelerin başlıkları kırmızı ve yeşil mürekkeple, metin kara olarak nesih hattıyla yazılmıştır.

34. Şuhudi Divanı (No. 6422)

Şuhudi mahlasıyla tanınan ve 1126 H / 1714 M yılında vefat eden Derviş Mehmet'e ait bu divan 632 sayfadan oluşmaktadır. Her sayfasında 19 satır bulunan divanın boyutu 20 x 13,5 cm'dir. Divan şu mısralarla başlamakta:

*Cün nam-ı şerifindir sır name divanım
Mahşer günü kıl anı divanıma unvanım*

ve şöyle bir beyit ile sona ermektedir:

*Her kim ki, zeyl-aff ile sitr ede aybımı
Gayb eyle aybını ya gaffar-il-ibad*

Nesih hat tipiyle yazılan divan, üç bölümden oluşmaktadır: münacat, Peygamber Efendimiz ile halifelere övgü şiirleri ve gazeller bölümü. Şair divanını bir dua ile bitirmektedir.

35. Elmeâli Divanı (No. 6406)

1198 H / 1783 M yılında vefat eden ve Abdi mahlasıyla tanınan Musulu şair Abdullah Elmeâli'ye ait bu divan Türkçe, Farsça, Arapça ve Şebekçe şiirler içerirse de bunların çoğunluğunu Türkçe şiirler oluşturmaktadır. Her sayfasında 11 mısra olmak üzere 248 sayfadan oluşan divanın en son mısrası şöyledir:

*Abdi'ye pes ki bu gün haline rahim eyler yar
Yok mu sende acaba mihr ü vefadan gayrı*

20,5 x 15 cm boyutunda olan divanda, şairin vefat tarihi Zilka'de 1198 H olarak gösterilmekte ve Musul'da gömüldüğü söylenmektedir.

36. Muhiti Divanı (No. 9219)

16. yüzyılda yaşayan Hurûfî şair Muhîti'ye ait, 94 sayfalık bu divan, Hurufilik ve tasavvuf ile ilgili mesneviler, rubailer ve südasiler içermektedir. Her sayfasında 21 satır bulunmakta, 16 x 10,5 cm boyutunda, kara ve kırmızı mürekkep kullanılarak talik hattıyla yazılan divan, şu mısralarla bitmektedir:

*Mülkü aşkın Muhîti şimdi benim,
Hasrî'daki kubad hakanı*

37. Münif Divanı (No. 12019)

Münif mahlasıyla tanınan Antakyalı Mustafa Münif Efendi'ye ait, 128 sayfadan oluşan bu divanın ilk 8 sayfasında Peygamber Efendimiz ve Hazret-i Ali'den naklen bazı sözlerin Türkçeye çevirileri bulunmaktadır. Her sayfasında 15 satır olmak üzere, daha sonraki sayfalarda, şair Nef'i'nin bir kasidesinin tahmisi, sultanlara, vezirle ve diğer devlet şahsiyetlerine övgü içerikli şiirler yer almaktadır. Boyutu 20 x 14 cm olan eser talik ve nesih hatlarıyla yazlıdır.

38. Nabi Divanı

Nabi (vefatı: 1124 H / 1712 M) mahlasıyla tanınan, hikemî şiirin divan edebiyatında en önemli temsilcisi olarak bilinen Yusuf bin Abdullah Er-Rahavî'ye ait bu divandan, Bağdat El Yazması Millî Merkezinde aşağıda özellikleri gösterilen altı nüsha bulunmaktadır:

Nüsha numarası	Sayfa sayısı	Satır sayısı	Boyut (cm)	İçerik	İstinsah tarihi ve müstensih
1208	320	21	26 x 15	Övgüler Gazeller Farsça şiirler Müfretler Dörtlükler Elgazlar	1119 H / 1707 M
11828	528	21	26 x 15	Mukaddime Methiye Osmanlı sultanlarına övgüler Kasideler Maktalar Muammalar Farsça gazeller Şeyh Rıza Talabani'nin bir kasidesi	1156 H / 1743 M

12392	428	23	28 X 16	Şairin tüm kasideleri	1176 H / 1762 M Ahmet bin Ömer
11615	260	15	21 x 15	Şairin çeşitli kaside ve şiirlerinden örnekler	1253 H / 1837 M Molla Talip
2146	136	19	21 x 15	Şairin çeşitli kaside ve şiirlerinden örnekler	///
21352	140	15	22 x 16	Şairin çeşitli kaside ve şiirlerinden örnekler	///

Bu nüshaların ilk dört tanesi kırmızı ve kara mürekkep kullanılarak talik hattıyla, diğer iki tanesi nesih ve rika hattıyla yazılmıştır. Nüshalar arasında, gerek şiirlerin sıralanması gerekse de ilk ve son mısralar açısından, geniş farklar bulunmaktadır.

39. Nesimi Divanı (No. 12102)

Irak Türkmenlerinin çok sevdikleri şairlerden biri olan Nesimi divanından tek nüsha bulunmaktadır. Her sayfasında 15 satır yazılı olmak üzere 340 sayfadan oluşan bu nüsha, şu beyitler ile başlamaktadır:

*Deryayı muhit coşa geldi
Gün ile mekân huruşa geldi*

*Sırrı ezel oldu aşikâra
Arif nice eylesin müdara*

Son mısralar ise şöyledir:

*Boynuma hasret ayın taktı fırak
Halimi gör kim ne hoş yaktı fırak*

Divan, 1250 H / 1834 M yılında Hacı Ali Ispartalı adında bir kişi tarafından nesih hattıyla kara mürekkep kullanılarak 17 x12 cm boyutunda bir deftere yazılmıştır.

40. Neşet Divanı (No. 12111)

İstanbul Süleyman Neşet bin Ahmet Refi'ye ait bu divan, her sayfasında 13 satır olmak üzere 197 sayfadan oluşmakta ve şairin, Peygamber Efendimize, halifelere, vezirlere ve kimi dostlarına yazdığı şiirlerin yanı sıra bazı gazellerini içermektedir. Son kısmında Farsça birkaç şiir de bulunmaktadır.

20 x 13 cm boyunda olan divanın, Rumeli'nde Abdülhamit adında bir kişinin olduğu bildirilmektedir. Divan bu mısrayla başlamakta

*Cemalin matlabi can u cihandır Ya- Resülullah
Derki dar-il-aman ins ü candır Ya- Resülullah*

ve şu mısralarla bitmektedir:

*Gör sahnim bahtı etti kalender düş
Defter-i divanımın cildi bir eski hasır*

41. Nefi Divanı (No. 18258)

17. yüzyıl divan şairlerinden Nefi mahlasıyla tanınan Ömer bin Abdullah Erzurumlu'ya ait bu divan 210 sayfadan oluşmaktadır. Şairin kasideleriyle bir kısım gazellerini içeren eserin her sayfasında 20 satır bulunmaktadır ve 23 x 14 cm boyutundadır.

42. Nevai Divanı (No. 27055 - 1496 - 2626)

Türk edebiyatının nazım ve nesir alanında usta bir edibi olarak bilinen ve Nevai mahlasıyla tanınan Ali Şîr'e ait, Bağdat El Yazmaları Millî Merkezinde üç nüsha divan bulunmaktadır. Bunların en önemli özellikleri şöyledir:

Divan Numarası	Sayfa sayısı	Satır sayısı	Boyut (cm)	İçerik	İstinsah tarihi ve müstensih veya sahibi
27055	351	13	14 x 16	Kasideler ve dörtlükler	950 H/ 1543 M Sahibi: İsmail Ali
1496	370	14	24 x 18	Kasideler Dörtlükler Beşlikler Muammalar Kırk hadis-i şerifin şiir şeklinde açıklaması	1084 H / 1673 M Nur Mehmet Kaçar tarafından istinsah edilmiştir
2626	378	11	15,5 x 18	Şairin çeşitli kaside ve şiirlerinden örnekler	Ön ve son sayfaları eksiktir

Birinci nüshanın ilk iki sayfası renkli bitki resimleriyle süslenmiş olduğu gibi, iç sayfalarının bir kısmı yine gayet güzel doğa resimleriyle donatılmıştır. Talik hattıyla yazılan divanın haşiyelerinde yer yer yine şaire ait şiirler bulun-

maktadır. Oysa ikinci nüshanın 65. sayfasına kadar, haşiyelerine Fuzuli'nin bazı şiirleri eklenmiştir. Üçüncü nüsha Çağatayca bir mukaddime içermekle birlikte iç sayfaların haşiyelerinde diğer şairlere ait şiirler bulunmaktadır.

43. Haşim Divanı (No. 11422)

1197 H / 1782 M yılında vefat eden ve Haşim Baba mahlasıyla tanınan Haşim Mustafa bin Yusuf Nizamettin bin Hamit El-Üsküdarî'ye ait bu divan, her sayfasında 27 satır olmakla 110 sayfadan oluşmaktadır. Celvetî tarikatı hakkında bilgiler içeren 7 sayfalık bir mukaddimeyle başlayan divan, bu mısralarla bitmektedir:

*Ey gönül gel gayriden geç aşka ile iktida
Aşk haktır talib-i hakkın damine münteha*

24 x 16,5 cm boyutunda olan eser, 1263 H / 1846 M yılında talik hattıyla Ahmet Reşit El-Nakşibendi tarafından istinsah edilmiştir.

44. Süruri (Hezeliyat) Divanı (No. 10496 - 12179)

Bu eserden iki nüsha bulunmaktadır. 1229 H / 1813 M yılında vefat eden ve Süruri mahlasıyla tanınan Adanalı Osman Musa, en fazla mizah, hiciv, hezel gibi türlerde şiir yazan divan edebiyatı şairlerinden biridir. Elimiz altında bulunan bu divanın iki nüshasında da hezeliyatları toplanmıştır. 109 sayfadan oluşan birinci nüsha, 1253 H / 1837 M yılında, kırmızı ve kara mürekkep kullanılarak talik hattıyla istinsah edilmiştir. 18 x 12 cm boyutunda olan eserin ilk mısraları şöyledir:

*Erbabı hırfet içere zuhur eyledi fiten
Şakird ve usta birbirine oldu dil-şiken*

Eserin ilk iki sayfası bitki resimleriyle süslü olmakla beraber, iç sayfalarının kenarları sırmalı renkle çizilidir. İkinci nüsha ise 136 sayfadan oluşmakta ve her sayfasında 10-15 satır bulunmaktadır. 21 x 16,5 cm boyutunda olan bu nüsha şu mısralarla başlamaktadır:

*Sahibi ziyafet ortaya koydukta baklava
Vaiz takırdı ağzına hem dedi bak liva*

Bu nüsha kara ve kırmızı mürekkep kullanılarak talik hattıyla, 1256 H / 1840 M yılında İzmir'de istinsah edilmiştir.

45. Vahdeti Divanı (No. 11977)

Vahdeti mahlası kullanan¹¹ bir şaire ait olan bu divan, her sayfasında 14 satır olmak üzere 150 sayfadan oluşmaktadır. İlk ve son mısraları şöyledir:

¹¹ Klasik Türk edebiyatında bu mahlası kullanan birden fazla şairin olmasından, divanın net olarak kime ait olduğunu çıkarmak mümkün olmadı. Yine de içerdiği şiirlerin konularından

*Dile rehber olalı besmeledeki nokta
Günde izhar görünür gözüme Zat-î Yekta*

ve

*Kaldı halin Vahdeti dar-üş-şifa uşşakta
Bir peri suret güzel divane hemse yok*

20 x 15 cm boyutunda olan divan 1306 H / 1888 M yılında Mehmet Şerif es-Sa'di adında bir kişi tarafından rika hattıyla istinsah edilmiştir.

46. Virani Divanı (No. 9131/3 - 11866)

On iki imama övgü şiirleriyle bilinen ve çoğunlukla Virani Abdal veya Virani Baba¹² olarak tanınan şaire ait bu divandan iki nüsha bulunmaktadır. Her sayfasında 21 satır bulunan, talik hattıyla yazılmış 130 sayfalık birinci nüsha bu mısralarla başlamaktadır:

*Biz Urdum Abdalı yüz sultanımızdır Mürteza
Terk-i tecridiz bu gün sübhanımızdır Mürteza*

16,5 x 10,5 cm boyutunda, kara mürekkep kullanılarak talik hattıyla yazılan bu nüshada herhangi bir tarih tespit edilememiştir.

74 sayfadan oluşan ikinci nüshanın her sayfasında 17 satır bulunmakta ve şu mısralar ile başlamaktadır:

*Ali sensin benim canımda canan
Ali sensin benim derdime derman*

23 x 15 cm boyutunda olan bu nüsha, Hazret-i Ali ve ehlibeyt hakkında 60 kaside içermektedir.

Kaynakça

- Ali, M. H. (2007-2017) *El-mahtûât-tul-mektûbe bi'l-lügat'üt Türkiyye fi Darü'l Mahtûyât El-İrakiyye*. C. 5. Bağdat: Sima ve Dar-ül-Havra.
- el-Azzavi, A. (1988). *Tarih'ül-İrak beyne'l ihtilaleyn*, C. 8 Bağdat: Darül arabiye lil-mavsuat.
- el-Azzavi, A. (2012). *Târihu'l-edebi't-Türki fi'l-İrâk*. N. Kevseroğlu, H. Kevser (inceleyen ve yayına haz.). Kerkük: Fuzuli.
- Bağdatlı, İ. P. (1951-55). *Hediyetü'l-arifîn, esmaü'l-mü'ellifin ve asarü'l-musan-nif'in*. R. Bilge ve M. K. İnal (yayına haz.). C. 2. İstanbul.

17. yüzyıl şairlerinden Dimetokalı Vahdeti'nin olduğunu düşünebiliriz. [bk. Öztürk, Y. (2006). *17. yüzyıl şairlerinden Dimetokalı Vahdeti'nin divanının tenkitli metni*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi.]

¹² bk. Bayrı, M.H. (1957). *Virani hayatı ve eserleri*. İstanbul: Maarif Kütüphanesi.

- Bağdatlı, İ. P. (1967). *İzahu 'l-Meknun fi-z-Zeyl ala Keşfiz-Zunûn an Esamil-Kutub ve 'l-Funûn*. Bağdat.
- Banarlı, N. S. (1998). *Resimli Türk edebiyatı tarihi*. C. 2. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı.
- ec-Cuburî, A. (1972). *Fihris 'ül matûtât 'üt Tütkiye fi Mektebe 'ül Evkaf el-Amme*. Bağdat.
- ed-Dağistani, A. H. (1306) *Fihristü 'l-kütübi 'i Türkiye el-mahfuza bi 'l-Kütübhaneti 'l-Hidiviye*. Mısır.
- El-Hac'cac, A. M. A. (2012). *Mi'cem el-â'lem. Darü 'l-ı'z*. Amman.
- Kerküklü, S. (2017). *Mevsûa 'ül-â'lem et-Türkmaniyye*. C. 2. Bağdat: Irak Kültür Bakanlığı.
- Kevser, N. (2018). *Fihrist mahtûtat hazinet Ata Terzibaşı*. Kerkük: Fuzuli.
- Süreyya, M. (Tarihsiz). *Sicill-i Osmani*. C. 4. İstanbul.
- Tahir, B. M. (1917-1926). *Osmanlı müellifleri*. C. 3. İstanbul.
- Terzibaşı, A. (2013). *Kerkük şairleri*. C. 4. İstanbul: Yayılcık.
- <http://kutuphane.ttk.gov.tr/>
- <http://yazmalar.gov.tr/>

Extended Summary

The first thing that comes to mind when mentioning Iraq is its ancient capital Baghdad. Because shortly after its foundation at 766, it was turned from a small residence to a great cultural center due to economy stability, regular state administration, increasing security, multiplication of various schools and attention which was given by Abbasid caliphs to writers, poets, men of religion and scientists. So it became a typical place for those who want to study and improve or develop their knowledge in every field. Among those writers, it would be appropriate to show Mahmut Kashgari, who came from east Turkistan to Bagdad and carried out a very important study in terms of Turkish culture during 1072-1073, called "Divân-i Lûgat'it-Türk" the first dictionary in Turkish language.

Baghdad, when joined to Ottoman Empire in 1534 by Sultan Suleiman Kanuni, maintained the same distinctive position. During this period, which continued for more than four centuries and lasted till British occupation in 1917, the Turkish culture was completely dominant in this area. In the meantime, thousands of different works were written in Turkish. Poetry divans (collection of poems) as most attractive types of classical Turkish literature represented the major of those works. Today it is possible to find these works in every place in Iraq, although the most of the collection are present in National Center for Manuscripts in Baghdad. This center includes around 50 thousand manuscripts in different languages mainly in Arabic, Turkish and Persian. Until recently it was not available to reach those manuscripts in this center, especially those were written in Turkish. But today some facilities are provided and it has become possible to screen, examine and study them without any difficulty. In this respect, Mr. Muhsin Hasan Ali, who is known as a manuscript specialist, has made an interesting study. He collected all Turkish manuscripts and classified them in a book with five-volumes, giving all necessary information about each one. The book is written in Arabic. The volumes of this book contain a catalog of manuscripts related to "literature", "history", "language", "religion", and "astronomy and medicine" respectively. This book which points to some 653 manuscripts actually containing information about very small part of the Turkish manuscripts in Iraq. The other part is present in general provincial libraries located in Kirkuk, Basra, Mosul, Najaf and Karbala, in addition to research and education centers and universities.

After the treaty of Lausanne and Ankara, Iraqi Turks, Turkmens, who preferred to stay in Iraq, consider themselves as the heir of this great legacy from their ancestors and try to preserve this heritage as far as possible. But since there is no supportive institution and organization, they use their personal and individual efforts to keep these valuable works in their own private libraries and put them in the service of the researchers. The libraries of the late Ata Terzibashi, Mullah Mehmet Sabir, Shakir Sabir Zabit's which include many rare Turkish manuscripts can be shown as examples in this field. In addition to the Turkmen Brotherhood Association, which was founded in Baghdad in 1960 and continues up till now to offer its social and cultural services to the Turkmen community, for it has assumed this national duty since its establishment. It is trying to obtain any manuscript in Turkish and trying to save it from being lost. The Turkish manuscripts, which were obtained after January 2003 by this association is

more than 500 manuscripts. There are attempts to carry out a process of classification and description of them by some experts.

In this study, a catalog of Turkish poetry divans in what was formerly known as Iraq National Center for Manuscripts and now as The House of Iraqi Manuscripts which is found in Baghdad, is surveyed and presented. The aim is to call attentions that there is a valuable Turkish manuscript in Iraq and give description for few examples of this important treasure for researchers who would like to do work in this field.

Poetry divans which are described in this study belong to 45 poets. Some of them have more than one manuscript in National Center of Manuscripts written either by them or by others. Among those poets who are very well-known and famous like Fuzuli, Nasimi, Baki, Ruhi El-Bagdadi, Abdulla Safi. The description of divans in National Center includes the code number, the number of pages, the dimension of manuscripts, the date and place of the manuscripts with type of letters used in writing and brief information about the poet himself.

